

DIE MENS SE (VERSTEURDE) VERHOUDING MET DIE NATUUR, EN DIE OPVOEDINGSIMPLIKASIES DAARVAN

J.L. VAN DER WALT, *Departement Fundamentele Opvoedkunde, PU vir CHO*

ABSTRACT

One of the most important topics for discussion in the area of educational philosophy is the matter of man's relationship with and his responsibility towards nature. Nature is the non-human part of all created reality. The problem is that the world population is steadily growing whereas natural resources are dwindling, with the result that man is living himself to destruction. To complicate matters, mankind does not behave responsibly towards his home, that is nature. Evidence for this statement can be found in the air and the water which is continually being polluted. Add to this also other forms of pollution like excessive sound and the results of modern technology and it becomes clear that the problem of man's relationship with nature has already assumed grave proportions. A solution to the problem may be found in the education of children to not only understand the problem but also to see a way in which to strike a sensible balance between the exploitation of nature and ways and means to combat and neutralize the detrimental effects of such exploitation. Even if there had been no sin or a fall into sin man would have required education to acquaint him with the correct ways to use nature and live in it, but the fall into sin has complicated matters considerably. Sin is responsible for man's misbehaviour concerning nature, and education is the main apparatus with which to combat this ill behaviour.

INLEIDEND

Die mens staan in hoofsaaklik vier verhoudinge, naamlik tot sy God, sy medemens, die natuur en homself. In hierdie bydrae word hoofsaaklik op die mens en sy verhouding tot die natuur gekonsentreer; maar omdat die mens 'n eenheidswese is, kan die ander drie verhoudinge nooit buite rekening gelaat word nie. Immers, hulle oefen oor en weer op mekaar invloed uit, soos algaande aangedui word.

In die bespreking hierna gaan dit oor die mens en oor die natuur, en oor die verhouding tussen mens en natuur. Daarby moet veral die nadruk op die opvoedingsimplikasies van hierdie verhouding gelê word. Daar is dus enkele terme wat vooraf verklaar sal moet word ten einde die onderwerp van

Koers, 48(1) 1983

Verhouding met die natuur, en opvoedingsimplikasies

bespreking duidelik te kan omlyn, naamlik *mens*, *natuur*, *verhouding* en *opvoeding*. Oor elkeen van hierdie begrippe kan boekdele geskryf word, maar hier word met die volgende omskrywinge volstaan:

- Die mens is 'n geskape wese wat die kroon van God se skepping is en wat die heerser is oor die geskape ryke bekend as die ryke van stof, plant en dier — die ganse geskape nie-menslike. Die mens is deur God 'n wese skaars minder as die engele gemaak, en hom is die opdrag opgelê om te heers oor die werke van God se hande (Ps. 8).
- Die natuur omvat vir die doeleindes van hierdie ondersoek die ganse nie-menslike geskapene, dié gedeelte van die geskape werklikheid waaroor God die mens as heerser aangestel het. Dit is daardie gedeelte van die geskape werklikheid waarin die mens woon en wat hy moet beheers, bewaak en tot kultuur moet bewerk.
- Die verhouding tussen die mens en die natuur kom uit die omskrywinge van mens en natuur hierbo reeds goed na vore. Ten eerste is dit 'n beheersingsverhouding. Die natuur moet deur die mens met sy wetenskap, kennis, kunde, vaardigheid, tegnieke en tegnologie beheers word in gehoorsaamheid aan die skeppingsopdrag van die mens, maar andersyds is die natuur die woonplek (die huis, Grieks *oikos*, vgl. die woord *ekologie*) van die mens. Die natuur is die plek waar die mens woon en werk en wat hy met die verloop van tyd soos enige huis na sy smaak en vir sy gerief moet versorg en inrig. Dit is net logies dat die mens in verantwoordelikheid in sy omgewing, in sy huis, sal woon en dit nie sal vernietig of verwaarloos nie;
- Opvoeding hou met al die voorafgaande begrippe verband. Opvoeding is 'n menslike aangeleentheid en geskied altyd tussenmenslik. Opvoeding is onder andere die poging aan die kant van die een geslag om aan die volgende geslag dit wat reeds in die beheersing van die natuur (=kultuur) vermag en bereik is, oor te dra, en verder is opvoeding die Godgegewe vermoë van die een geslag om die volgende geslag toe te rus sodat hy in verantwoordelikheid met sy woonplek, die natuur, om kan gaan.

Met hierdie kort en taamlik onbevredigende omskrywing van die vier kernbegrippe van hierdie ondersoek kan nou oorgegaan word tot die stel van die probleem van ondersoek.

Van der Walt

PROBLEEMSTELLING : DIE VERHOUDING TUSSEN MENS EN NATUUR VERSTEUR

Die beste manier om te verduidelik wat met die mens in sy verhouding met die natuur aan die gebuur is, is om 'n beeld te gebruik. Die aarde is 'n soort ruimteskip wat deur die eeue heen om die son wentel. Aanvanklik was daar x-aantal mense aan boord daarvan en hulle is van y ton voorrade en toerusting voorsien. Verder is die mense op hulle eie oorspronklikheid, vindingrykheid en skeppende denke aangewys om in hulle behoeftes te voorsien en van hulle ruimteskip 'n leefbare plek, 'n vriendelike woning te maak. Intussen het die mense se getalle kwaai aangegroei en het die natuurlike hulpbronne dramaties uitgeput begin raak. die mense eksploteer die aarde waarop hulle woon, maar slaag seer selde daarin om iets terug te plaas, en verder besoedel en vernietig hulle die natuur en die omgewing in die naam van die tegniek/tegnologie en wetenskaplike vooruitgang.

Hoewel hierdie beeld maar taamlik elementêr is en nie byvoorbeeld uitdrukking kan gee aan die natuurwet dat iets soos energie nooit verlore kan gaan nie, is dit tog doeltreffend genoeg om onder die aandag te bring dat die mens letterlik besig is om homself in sy woonplek dood te leef. Om hierdie besef tuis te bring gebruik skrywers allerhande uitdrukkings. Battle (1968:87) sê byvoorbeeld ons lewe in "a society dominated by technology", en Gardner (1968:52) praat van die hedendaagse mens as "industrial man". Mense wat hulle teen die algemene rigting waarin die mensdom in sy verhouding met die natuur beweeg, verset, word soms "naïewe verbeteraars van die wêreld" genoem (Schrauber, 1981:16), en dit is bekend dat Herbert Marcuse (1964) raakgesien het dat die mens toenemend 'n eendimensionele konsumpsiewese word. Hans Pestalozzi (1979:139 e.v.) praat van die na-industriële tydperk waarin die hedendaagse mens hom bevind, en Ayn Rand (1971) verwys na die industriële tydperk waarteen sommiges hulle verset. Gamm (1972) noem die tyd waarin ons leef, die laatburgerlike en die laatkapitalistiese tyd en lê hom daarop toe om die ellendes daarvan aan die kaak te stel. Om die waarheid te sê, die stroom wat besig is om te ontstaan van stemme wat teen die huidige tydsgewrig en al die uitwasse wat daarmee saamgaan, protesteer, het so sterk geword dat daar met reg van 'n kultuurrevolusie gewag gemaak kan word (Brezinka, 1976).

Al hierdie verskillende terme en uitdrukkings lê nadruk op die verskillende fasette van die sentrale probleem, naamlik dat die mens op die aarde besig is om homself dood te leef en te vernietig.

Verhouding met die natuur, en opvoedingsimplikasies

FASETTE VAN DIE PROBLEEM

Die *eerste* faset van die probleem wat oorweging verdien, is die geweldige bevolkingstoename. Na beraaming staan die wêreldbevolking op sowat 3 700 in 1971, en tans (1983) sowat 4 400 miljoen. Die afgelope 40 jaar het dit verdubbel, en dit vermeerder met by die twee miljoen per week. Teen die jaar 2000 sal die verwagte toename skrikwekkend wees (\pm 10 000 miljoen altesaam), en die cise wat aan voedselproduksie gestel gaan word, is byna onberekenbaar. Hierdie geweldige toename in die bevolking sal seker op die een of ander wyse gestuit (moet) word, hetsy op 'n natuurlike wyse, hetsy kunsmatig (Naudé, 1971:13-14).

'n *Tweede* aspek van die sentrale probleem is die vertegnologisering van die mens se lewe en van die omgewing waarin hy woon. Tegniek is 'n Godgegewe vermoë van die mens om sy hande en vingers as 't ware mee te verleng ten einde die natuur doeltreffend te kan beheers en te kan onderwerp. Om so te maak strook met die kultuuropdrag van God aan die mens, maar as die tegniek en die tegnologie eers eenmaal so ver gevorder het dat dit die mens, die skepper daarvan, begin oorheers en bedreig, hom selfs manipuleer, dan word aan die oorspronklike doel daarvan nie meer beantwoord nie. Adorno (1980:137 e.v.) verduidelik hoe hierdie proses verloop en hoedat daar van Neo-Marxistiese kant op die gevare gedui word. Ook Dooyeweerd (1969:I, 198, 194-196, 302, 313) meen dat die mens van die huidige tyd die prooi van die wetenskapsideaal en van die tegniek/tegnologie kan word en hom by geleentheid daaruit sal probeer loswikkell. Ons lewe inderdaad in 'n verwetenskaplike, vertegnologiseerde en geïndustrialiseerde wêreld.

'n *Derde* faset van die probleem is die vraagstuk van verstedeliking, wat met die vertegnologisering en die verwetenskapliking van die lewe verband hou. In die RSA is die Blankebevolking alreeds in 'n betreklik klein aantal nywerheidsentrums saamgetrek met die gevolglike ontvolking van die plattelandse gebiede. Die groot nywerheidsentrums lok ook die Swart en ander bevolkingsgroepe van die land, en die gevolg is dikwels groot onbeplande plakkerskampe soos Kruispad op die Kaapse Vlakte. Die stede self dra tot allerlei vorme van besoedeling by, waarvan geraas-, water- en lugbesoedeling seker die vernaamste is.

Nywerheidsafval en chemiese stowwe wat byvoorbeeld in die Elberivier in Noord-Duitsland gestort word, het daarvoor gesorg dat daar vandag geen visse meer in daardie rivier oor is nie. Op begaanbare riviere sorg die olie en

Van der Walt

slik wat op die water beland, dat dieselfde gebeur, en dieselfde geld vir die strande, wat vanweë die olietrenkskipverkeer rondom die kuste met ru-olie besoedel raak. Op hierdie wyse word groot ekosisteme versteur.

'n *Vierde* faset van die probleem hou verband met die verskillende vorme van omgewingsbesoedeling: water-, lug-, omgewings-, geraasbesoedeling en so verder. Die noodwendige besoedeling wat deur fabriek en nywerhede meegebring word, kan kwalik vermy word, maar dit gebeur ook dat mense deur nalatigheid en onkunde tot die besoedeling bydra en op dié manier ekologiese versteuringe veroorsaak. Die tonne en tonne blikke, bottels, papiere en ander afval langs die hoofpaai is die stille bewyse van sommige van hierdie vorme van omgewingsbesoedeling.

'n *Vyfde* faset van die probleem is die eksploitasie en misbruik van die beskikbare natuurlike hulpbronne gewoonlik ter wille van ekonomiese vooruitgang en geldelike gewin. Die gevolg hiervan is lang en breë teerpaai en spoorlyne wat oor 'n voorheen ongeskonde natuur sny, groot ystererts-hope in hawens waarvan die rooi stowwe oor die nabygeleë woongebiede waai, swart gate in die aarde waar eens steenkool uitgegrawe is, reuse-gate in die aarde waar daar voorheen koppies vol waardevolle minerale was. Elektriese verbindingslyne en kragentrales ontsier die voorheen ongerepte natuur, en groot koeltorings stuur groot wolke kookwarm stoom die lug in. Waar hulpbronne soos steenkool nie meer beskikbaar is nie, word kern-energie ingespan. Hier kom dan weer ander vergrype teen die natuur in die spel: kokende warm water word bruisend die see ingepomp en vernietig alle seelewe in die omgewing; verder is daar altyd die gevaar van lekkasies van kernstowwe wat die dood vir baie mense kan beteken.

'n *Sesde* faset van die probleem hou verband met hedendaagse tegnieke en vorme van oorlogvoering. Chemiese oorlogvoering (soos met napalm) en biologiese oorlogvoering (met bakterieë en virusse) rig baie sigbare skade aan, maar die onsigbare skade is onberekenbaar. Dieselfde geld vir kernwapens soos die atoom-, waterstof- en neutronbomme. Laasgenoemde soort bom is juis ontwerp om die mens te vernietig en nie die bruikbare geboue en ander fisiese fasiliteite nie. Baie nou geassosieer met hierdie oorlogstuie is die ruimteprogramme van lande soos die VSA en die USSR. Hierdie programme het nou reeds so ver gevorder dat pendeltuie elke af en toe gelanseer word en dat satellietkoppelingen in die ruimte alledaags begin raak; maar wat vergeet word, is dat duisende tonne brandstof elke keer in die atmosfeer verbrand word as 'n vuurpyl gelanseer word.

Verhouding met die natuur, en opvoedingsimplikasies

'n *Sevende* aspek van die probleem hou met die gebruik van gifstowwe, byvoorbeeld in die landbou, verband. Dit is moeilik om te bepaal hoeveel gif 'n mens van die voedsel wat ingeneem word, inkry, ten spyte van al die voorsorgmaatreëls waarop aanspraak gemaak word. Kwaaie gifstowwe word by die tonne met trekkers en vliegtuie op landerye uitgespuit en trek ook die lug in. Selfs die gewone huisvrou beskik oor sulke dodelike gifstowwe in handige aërosolkannetjies. Watter uitwerking hierdie miljoene liters spuiters en gifstowwe op die atmosfeer van die wêreld het, kan maar net geraai word.

Op hierdie wyse kan voortgegaan word en 'n hele katalogus van verwaarloosing en vernietiging van die mens se leefwêreld opgenoem word: dinge soos wind- en watererosie wat nie bestry en voorkom word nie, droogtes wat die mens se aandag van omgewingsbewaring aftrek in sy stryd om te oorlewe, voedselbesoedeling, ontwrigting in sosiale verkeer, motorverkeer met die gepaardgaande ontsierende brúe, paaie en gevaarlike gasse, die eksplorasie van die mariene hulpbronne, eksplorasie van minerale hulpbronne, geraasbesoedeling, die pas van die lewe, epidemies, 'volksiektes' en so verder.

EVALUERING

Uit hierdie behandeling van die vernaamste fasette van die kernprobleem, naamlik die mens se versteurde verhouding met die natuur, blyk dit dat die mens hom met die verloop van tyd aan die natuur vergryp het en dit misbruik het. Al die fasette van die probleem dui daarop dat die mens hoofsaaklik ter wille van homself, sy gerief, gemak en rykdom die natuur uitgebuit het en nog daagliks uitbuit. Anders gesê: die mens tree in sy verhouding met die natuur nie verantwoordelik op nie. Die natuur, wat die woon- en werkplek van die mens is, is stom en kan homself nie verweer nie en word daarom misbruik, uitgebuit en uitgeput. Die mens is nog steeds besig om sy skeppingsopdrag om die natuur te beheers, te bewoon, te bewerk en te bewaak na te kom, maar onder die druk van allerlei omstandighede en hoofsaaklik materiële oorwegings het hy, om dit so uit te druk, oorhoofse beheer oor sy taak verloor, met die gevolg dat die natuur onder sy vergrype ly.

OPLOSSINGS VIR DIE GESTELDE PROBLEEM?

Om die probleem te identifiseer of te diagnoseer is nie moeilik nie, aangesien die meeste mense selfs op intuïtiewe of voorwetenskaplike wyse reeds

Van der Walt

daarvan bewus is. Die buitelyne van die probleem kom egter eers regtig wetenskaplik in die brandpunt as 'n mens 'n publikasie soos *Habitat RSA* (1971) onder oë kry en van die volle omvang van die vraagstuk kennis neem. Hierdie waardevolle publikasie kan teen 'n nominale prys van die Nasionale Veldtrust bestel word, en dit word aanbeveel dat elke opvoeder wat sy opvoedingstaak met erns bejeën, dit sal doen. Met behulp (onder andere) daarvan verkry 'n mens se intuïtiewe aanvoeling dat alles met die mens se verhouding met die omgewing of die natuur nie pluis is nie, wetenskaplike dimensies.

Self nadat 'n mens wetenskaplike insig in die probleem gekry het, lê die oplossings vir die probleem nog lank nie voor die hand nie, en bly die aanbevelings in die reël op die beste tot algemene uitsprake beperk. Naudé (1971:19) sê byvoorbeeld dat ons en ons voorsate die blaam vir die huidige situasie moet dra en dat almal sal moet saamwerk om sake reg te stel waar dit nog moontlik is, en om, op die minste, verergering van die probleem te voorkom. Om 'n toekoms vir die komende geslagte te verseker, vervolg hy, sal opofferings van elke landsburger vereis. Page (1971:35) is weer van oordeel dat die probleem in sy volle omvang gesien moet word en dat daarna duidelike riglyne vir die oplossing van die probleem van stadsbeplanning vir die toekoms neergelê behoort te word.

Laburn (1971:53 e.v.) se aanbevelings ter oplossing van die probleem is belangrik vir sekere staatsdepartemente, rade en plaaslike besture wat met die vraagstuk gemoeid is, maar is nie vir die 'man in die straat' nuttig nie. Schumann (1971:79) is van oordeel dat beroepe op die gewete van organisasies en individue nie meer voldoende is nie en dat sekere maatreëls deur wetgewing afgedwing moet word. Hy beveel ook 'n redelike en nugtere benadering van die vraagstuk aan. Verder beveel hy aan dat die vraagstuk deeglik nagevors moet word en dat daar nie meer op intuïtiewe aanvoelinge vertrou moet word nie. Pleidooie word ook gereeld gehoor vir wêreldwye koördinasie van die mensdom se pogings om die probleem die hooft te bied (Schumann, 1971:81). Thorrington-Smith (1971:92) is van oordeel dat alle sosiale ongeregtigheid eers reggestel moet word, met ander woorde dat mense se gewete eers moet begin lewe en werk. As dit gebeur, sal die saak van omgewingsbewaring meteen ook 'n las vir die gewete word en sal daar iets aan gedoen kan word. Die redakteur van *Ekos* (Anon, 1982:1,4,7), die mondstuk van die Nasionale Veldtrust, stel dit dat omgewingsbewaring elkeen se verantwoordelikheid is.

Oor die juiste houding van die Christen teenoor omgewingsbewaring en

Verhouding met die natuur, en opvoedingsimplikasies

teenoor die tegniek en die wetenskap in die huidige krisis van die Westerse wêreld bestaan daar ook reeds breë prinsipiële riglyne. Ten opsigte van eersgenoemde het Van Wyk (1973:9) die vraagstuk van besoedeling van die omgewing in die lig van die Bybel ondersoek en tot die gevolgtrekkings gekom dat die mens die natuur moet gebruik om vir hom die noodsaaklike te voorsien, dat hy kennis van die natuur moet inwin en besit, dat hy die natuur moet bewaar, dat hy die natuur moet geniet en dat die mens God dankbaar moet wees vir die natuur wat in sy behoeftes kan voorsien. Oor laasgenoemde waarsku Duvenage (s.j.:11) dat die wetenskaplike en tegnologiese krisis van ons tyd deur die Christen benader moet word "uit die sekerheid van die voorwetenskaplike kennis van die hart".

Breë riglyne vir die krisis waarin die mens hom ten opsigte van die natuur bevind, is dus beskikbaar maar moet gekonkretiseer en geoperasionaliseer word vir die 'gewone man' wat nie 'n ekoloog, stadsbeplanner, geograaf of iets dergeliks is nie. Anders gesê: die opvoeder, in die besonder die ouer en die onderyser, wat sy verhouding met die omgewing reg begryp maar nie 'n deskundige oor of 'n kenner van omgewingsbewaring is nie, verlang konkrete opvoedingsriglyne. Met sulke riglyne kan hy sy opvoedingsteorie en -praktyk verfyn en inrig vir die optimale toerusting van die opvoeding wat aan hom toevertrou is. Om sulke praktiese opvoedingsriglyne te probeer neêrte, is die taak wat in die volgende paragraaf aangepak word.

OPVOEDINGSIMPLIKASIES

In die lig van die behandeling van die probleem van die mens se verhouding met die natuur of omgewing in die paragrafe hierbo blyk dit dat daar, om korrekter te praat, eerder verwys behoort te word na die opvoedingsimplikasies van die mens se *versteurde* en *verwonge* verhouding met die natuur. Maar selfs al was daar geen sondeval en sonde nie, sou die regte verhouding tussen die mens en die natuur bepaalde implikasies vir opvoeding hê. Om hierdie rede word die opvoedingsimplikasies hierna kortliks onder twee opskrifte behandel.

Opvoedingsimplikasies wat spruit uit die 'normale', regte en onversteurde verhouding van die mens met die natuur

As daar geen sonde was nie en die mens nog in sy regte religieuse (d.i. anastatische) verhouding met God gestaan het, sou sy verhouding met sy medemens, die natuur en met homself nog reg gewees het soos God dit bedoel het. Die sonde wat ingetree het, het egter nie van die mens 'n dier of

Van der Walt

'n duiwel gemaak nie; hy bly nog mens en hy staan nog steeds in 'n bepaalde verhouding met die natuur. Die kind weet nie by geboorte hoe sy verhouding met die natuur behoort te wees nie; hy is nog nie daarvoor toegerus, dit wil sê opgevoed nie. Hy moet deur opvoeding ontsluit word om verantwoordelik met die natuur om te gaan, om die roeping wat God hom ten opsigte van die natuur opgelê het, te verstaan en op te neem.

Die opvoeder het dus, sondegebrokenheid van die mens of te nie, die volgende opvoedingstaak ten opsigte van die onontslote, onmondige kind wat aan hom toevertrou is:

1. Hy moet die kind *opvoed om te verstaan* dat die mens aan die natuur na sy liggaam verwant is maar kwalitatief en wesenlik daarvan verskil, selfs van die sogenaamde mensape. Die mens is deur God uit die stof van die aarde gemaak, maar Hy het vir hom die asem van die lewe ingeblaas. Die mens is nie bloot 'n ontwikkelde verlengstuk van die dier nie.
2. Die kind moet opgevoed word om te begryp dat die mens die *kroon van die skepping* is, dat daar niks anders in die skepping soos hy is nie, want God het hom na sy beeld geskep. Dit plaas die mens in 'n bepaalde verhouding tot God, 'n religieuse verhouding wat deur roepingsbewustheid en verantwoordelikheid gekenmerk word.
3. Die kind moet opgevoed (toegerus) word om sy *roeping en verantwoordelikheid* reg te verstaan om as kroon van die skepping oor die werke van God se hande te heers. Hy moet toegerus word om as 'n koning, as 'n mandaathouer, as 'n rentmeester in diens van God in verantwoordelikheid en met die gesag wat God self aan hom verleen het, oor die natuur te regeer.
4. Hy moet opgevoed word om die natuur verstandig en verantwoordelik te *bewoon*. Dit is sy *oikos* of huis. Hy moet sy huis verfraai en met liefde gebruik. Hy moet die moontlikhede daarvan leer ken en hy moet dit geniet. Die skepping was mooi en goed soos dit uit die hand van God gekom het en behoort nog steeds vir die mens 'n lus en 'n vreug te wees.
5. Hy moet opgevoed word om die natuur te *bewerk*. Die mens is geskep met die potensiaal om die natuur tot kultuur om te werk, maar hierdie potensiaal of ingeskape moontlikheid moet deur opvoeding ontsluit en ontplooi word. Die natuur moet onderwerp en bewerk word, en daarvoor het die mens die ingeskape moontlikheid ontvang om tegnieke

Verhouding met die natuur, en opvoedingsimplikasies

en die tegnologie te ontwikkel. Die mens is uitnemend deur God toegerus vir die uitvoering van sy kultuuroopdrag.

6. Die mens moet ook opgevoed word om *die natuur te ken*, en dit doen hy veral met die wetenskap. Om te ken is 'n faset van die mens se beheersingstaak. Die klein kind ken maar net intuïtief, voel dinge aan, en daarom moet hy opgevoed word om die natuur wetenskaplik (dit wil sê ordelik en tegnics-metodies) te leer ken. Werklike beheersing van 'n ding het eers plaasgevind as jy in staat is om daaraan 'n naam te gee, dit te benoem.
7. 'n Kind moet opgevoed (toegerus) word om die natuur te sien as die *Skeppingswoord*, as die Geskape Woord van God. God spreek op so 'n manier in en deur sy skepping dat ons Hom en sy wil gedeeltelik daaruit kan leer ken. Om God, sy wil en ons taak en roeping in die natuur egter eers werklik reg te verstaan moet die mens toegerus word om ook na God se Vleesgeworde en Herskeppende Woord (Jesus Christus), sy Skrifgeworde Woord (die Bybel) en sy Onderhoudingswoord (sy voorsienige onderhouding van die geskapene) te luister. Deur na die volle Woord van God in al sy manifestasies te luister kan 'n mens eers waarlik die natuur, sy woon- en werkplek, begryp.
8. Die mens moet opgevoed (toegerus) word om te sien dat die *religieuse verhouding* waarin hy self met God staan, bepalend is vir die verhouding waarin hy tot die natuur staan.
9. Die mens moet toegerus word om die *individualiteite* en die verskillende ryke (van stof, plant, dier en mens) in die natuur te onderskei.
10. Die kind moet opgevoed word om raak te sien dat die *orde* in die natuur gewaarborg word deur die wil van God wat hom manifesteer in die ontiese wette wat God van die begin af in die dinge gelê het (vgl. Rom. 1:20). As God sy wet aan die skepping sou onttrek, sou die geskapene in chaos wegsink en sou die mens se arbeid in die skepping sinloos en absurd (sonder sin) raak.

Opvoedingsimplikasies wat spruit uit die “abnormale” en versteurde verhouding van die mens met die natuur

Wat dusver oor die opvoedingsimplikasies voortspruitend uit die

Van der Walt

'normale' verhouding van die mens met die natuur gesê is, kan slegs geldig wees omdat die mens na die sondeval steeds mens gebly het en die natuur steeds natuur gebly het. Die sondeval het egter nóg mens nóg natuur ongeskonde gelaat: die mens is 'n straf opgelê (die dood moet hy sterf), en die aarde is om sy ontwil vervloek. Vyandskap, haat, nyd, uitbuiting, eksploitasie, misbruik en besoedeling het na die sondeval kenmerkend van die verhouding van die mens met die natuur geword. Die mens is die paradys ontse; in die sweet van sy aangesig sal hy sy brood verdien, en die aarde sal hom bra halstarrig van sy brood voorsien. Daarom kan gesê word dat die verhouding tussen mens en natuur versteur is, en kan ook bygevoeg word dat hierdie versteurde verhouding tussen mens en die natuur *bykomstige* opvoedingsverpligtinge vir die mens meebring het. Hierdie bykomstige opvoedingsverpligtinge moet uitgevoer word om die aarde vir die mens 'n leefbare plek te maak en te hou, om die sondige geneigdheid van die mens in sy omgang met die natuur teë te werk. Die bykomstige opvoedingsverpligtinge, kan 'n mens dus sê, het na vore gekom om die uitwerking van die sonde in die mens se verhouding met die natuur te bestry, teë te werk en te versag. Dit spreek vanself dat die Christen, op grond van wat hy uit die Bybel van die sonde weet, meer erns met hierdie bykomstige opvoedingsverpligtinge sal maak as iemand vir wie die sonde geen duit skeel nie.

Wat nou hierna volg, is 'n inventaris of katalogus van die vernaamste bykomstige opvoedingsverpligtinge wat op die skouers van elke verantwoordelike opvoeder rus. Almal saam geneem, in samehang met die riglyne wat in 6.2 verskaf is, vorm in werklikheid 'n opvoedingsprogram waarmee omgewings-/natuurbewaring en bewaringsbewustheid bevorder kan word of, omgekeerd, waarmee natuurverwaarlosing of -uitbuiting bestry kan word.

1. Die probleem van omgewingsverwaarlosing moet met die bybring van kennis deur opvoedende onderwys bestry word (vgl. Anon., 1982:4-5; Van der Spuy, 1971:9; Naudé 1971:18). Soos altyd geld ook hier dat die kind geleer moet word om die vyand in al sy fasette te ken, want kennis dui op beheersing. Geen geleentheid om kinders in die informele, formele nie-formele onderwysfasies oor die probleem in te lig moet deur die vingers glip nie.

2. Kennis alleen is egter nie genoeg nie. Kinders moet opgevoed word om 'n *gewete* te hê; om skuldgevoel te ervaar in die geval van vergrype in of teen die natuur. Ongelukkig ontwaak 'n volk se gewete dikwels slegs in die

Verhouding met die natuur, en opvoedingsimplikasies

aangesig van 'n nasionale ramp (Thorrington-Smith, 1971:88-89). Die bekende T.C. Robertson (1971:131) vat die kwessie van die ekologiese gewete soos volg saam: "Indien ag geslaan word op hul (d.i. diegene wat waarsku — J.L.vdW) stemme en waarskuwings, is tegnologiese vooruitgang sonder die algehele vernietiging van die natuur nog moontlik ..."

3. *Betrokkenheid* by die probleme in die mens se verhouding met die natuur vorm 'n belangrike opvoedingsverpligting. Opvoeders behoort lede te word van byvoorbeeld die Nasionale Veldtrust, gereeld leesstof oor die probleem te bekom (byvoorbeeld *Ekos*, die lysblad van die NVT), hulle kinders te laat aansluit by verenigings soos die Landsdiensbeweging of die Voortrekkers, waar hulle kan leer om naby die natuur te leef. Kinders behoort ook aan staptoere en kampe in die buitelug deel te neem. Bywoning van die onderwysdepartemente se veldskole is in hierdie opsig waardevol.

4. *Liefde* vir die natuur moet gekweek word. Ouers behoort hulle kinders gereeld in die ongerepte natuur in te neem en hulle op die wonders van die skepping te wys. Dinge soos erosieslote en kraglyne oor berge en vlaktes moet die kind gaandeweg net soos die ouer grief. Ouers wat lief is om te kampeer, om staptogte en klimtogte saam met die kinders te onderneem, het hier 'n aansienlike voorsprong.

5. 'n Woord van *afkeurende kommentaar* oor alle vorme van besoedeling kan die kind beïnvloed om hom self nie aan sulke besoedeling skuldig te maak nie. Die ouer of onderwyser behoort die verroeste bierblikke en gebreekte bottels wat in die slyk naby die rivierocwer lê, aan die kind uit te wys en sy sterk misnoeë daaroor te kenne te gee. Indien moontlik moet dit uitgehaal en in 'n vulliskan gegooi word.

6. Die *voorbeeld* van die opvoeder is deurslaggewend en moet opbouend wees. Hy behoort nie 'n sigaretstompie deur die motorvenster uit te skiet of skille weg te gooi nie. Papiere en ander rommel behoort hy onder geen omstandighede te strooi nie. Hy behoort eerder 'n papier wat rondwaai of 'n bottel wat rondlê, op te tel en in 'n vullisdrom te gooi. So word 'n positiewe gesindheid by die kind teenoor die omgewing gekweek.

7. Die opvoeder *moenie alarmisties* en met groot gebaar vertel hoe die mens homself aan die vernietig is deur die wetenskap, tegniek, natuureksploitasie en besoedeling nie. Sulke pessimisme ontnem die kind sy vertrou in die toekoms en oortuig hom dat die grootmense hulle greep op die probleem verloor het. Die gevare wat dreig en die probleme wat opduik, moet met

Van der Walt

vertroue en selfbeheersing aan die kind uitgewys word, en daarmee saam moet aangedui word hoe die probleem daadwerklik die hoof gebied kan word.

8. 'n Verslae en verslane *houding van defeatisme* oortuig die kind ook dat die stryd verby is, sodat 'n mens selfs maar soos al die ander aan die besoedeling en eksploitasie kan meedoën. Die houding van die opvoeder moet eerder dié van 'n lewendige dog ewewigtige verset wees, en die kind moet deur hom begeester word om deel te neem aan 'n stryd wat nog lank nie verby is nie.

9. Laat kinders aktief aan *opruimingsprojekte* langs paaie en in die damme of riviere deelneem. Niks oortuig 'n mens so goed van die probleem as om die hope stink rommel wat versamel is, aan die einde van die taak te sien lê nie.

10. Kinders moet opgevoed word om te weet wat die wetenskap en die tegniek is en om 'n *waardering* te hê vir wat daarmee vermag kan word. Daarby moet hulle ingelig word oor die potensiële gevare en bedreigings vir die mens wat in die wetenskap en die tegniek versteek lê. Onderrig in die etiese vraagstukke rondom die wetenskap en tegniek is onontbeerlik.

11. Kinders moet opgevoed word om *beskawingsmondig*, in geroopenheid en in verantwoordelikheid met die natuur om te gaan. Hierdie vermoë kan die kind bygebring word deur hom te leer om nie water of elektrisiteit te vermors nie, of om 'n piesangskil in die vullisblik te gaan plaas. Die betekenis van 'n opdrag of vermaning in hierdie verband mag nie uitbly nie.

12. Die kind moet leer dat natuurlike hulpbronne nie onuitputlik is nie. Daarom moet elkeen bepaal wat sy eie billike behoeftes is en nie oordadige eise aan die natuur stel nie. De Klerk (1971:137) sê trouens: "Ek sou sê dat die *oordaad* van dinge die fundamentele siekte is. *Oordaad is sonde*". Die natuur mag nie geëksploiteer, misbruik of uitgebuit word nie.

13. Kinders moet deur opvoeding daarvan bewus gemaak word dat hulle nie maar net altyd uit die natuur kan ontvang nie maar dat gepoog moet word om *terug te sit*. Hiervan is die hergebruik van olie of glashottels 'n goeie voorbeeld. 'n Mens moet leer om daarop bedag te wees om terug te sit in die plek van dit wat geneem is. 'n Mens kan nie net jou lewe lank vuurhoutjies koop en gebruik en nooit deur jou hele lewe 'n boom plant nie.

14. Kinders moet opgevoed word om te besef dat die probleem van die

Verhouding met die natuur, en opvoedingsimplikasies

mens se wanverhouding met die natuur *algemeen en wêreldwyd* is. Elke mens is saam met elke ander mens in 'n ernstige stryd gewikkel om die natuur vir die volgende geslagte te probeer bewaar. Enige vorm van samewerking en spanwerk moet dus aangegryp word en soveel moontlik kennis van wetslae op ander plekke moet verkry word ten einde dit self te kan toepas.

15. Kinders moet onderrig word om te besef dat dit die mens as kroon en heerser van die skepping *omwaardig* is om deur die wetenskap en die tegniek bedreig en oorheers te word. Elke kind moet opgevoed word om uiteindelik self 'n greep op die wetenskap en die tegniek/tegnologie te verkry. In die tyd waarin ons tans leef, is dit byvoorbeeld belangrik om die een of ander rekenartaal te leer en om die rekenaar te beheers, anders kan 'n mens aanstons 'n 20ste-eeuse analfabeet word.

16. By die mens se vaste opdrag om die aarde te bewoon, te beheers en te bewerk kom sedert die sondeval veral die opdrag om dit ook teen die duiwel en die sonde te *bewaak*. Baie van die fasette van die versteurde verhouding van die mens tot die natuur is aan die verwoestende uitwerking van die sonde toe te skryf. Daarom moet die kind geleer en opgevoed word om die aarde ook teen die sonde te *bewaak*.

17. Seker die belangrikste aspek van die opvoeding van die kind met betrekking tot sy verhouding met die natuur lê opgesluit in die feit dat die kind wat in Christus gedoop is en lid van die verbond is, dus burger van die koninkryk van God is, in die gebroke skema van die 'is reeds-nog nie' leef. Christus *het reeds* met sy kruisdood ook in beginsel vir die herskepping van die natuur gesorg (vgl. Jesaja 11), maar hierdie volmaakte heilstoestand *het nog nie* volkome aangebreek nie. Intussen leef die Christusgelowige in 'n gebroke bedeling met die wete dat die stryd in wese reeds vir hom volstry is en dat ook hierdie aarde in al sy certydse volmaaktheid herstel sal word. Kennis van hierdie gebroke bedeling waarin hy leef, moet gaandeweg deur opvoeding by die kind tuisgebring word.

TEN SLOTTE

Om op te voed is om die mens van God so toe te rus dat hy in staat is om die roeping wat God hom opgelê het, in verantwoordelikheid op te neem. Die roeping wat van God tot die mens kom en waarop die mens moet antwoord, hou verband met al die verskillende fasette van die mens se lewe, en die mens se verhouding met die natuur en sy omgewing is een van hierdie fasette.

Van der Walt

Die kind moet dus opgevoed word om in 'n verantwoordelike en ewewigtige verhouding met die natuur te staan en om waar nodig daadkragtig in te gryp om die versteurde verhouding van die mens met die natuur te verhelp. Deur opvoeding moet bewaringsbewustheid as 'n permanente kenmerk van die gedrag van die kind (ook later as grootmens) tuisgebring word.

Werke waarna verwys word

- ADORNO, T.W. 1980. *Negative Dialektik*. Frankfurt-am-Main : Suhrkamp.
- ANON., 1982. Omgewingsbewaring is elkeen se verantwoordelikheid. *Ekos*, 11(1):3,4,7.
- BATTLE, J.A. 1968. The education we need today and why we need it. (*In* Battle, J.A. & Shannon, R.L. eds., 1968. *The new idea in education*. New York : Harper & Row, p. 87-94.)
- BREZINKA, W. 1976. *Erziehung und Kulturrevolution*. München : Ernst Reinhardt.
- DE KLERK, W.A. 1971. Die estetiese sy van die mens in die tegnologiese tydvak. *Habitat RSA*. p. 134-139.
- DOOYEWEERD, H. 1969. *A new critique of theoretical thought*. Vol. 1. The Presbyterian and Reformed Publishing Company.
- DUVENAGE, S.C.W. s.j. 'n Kultuur-psigologiese beskouing van die wetenskap en die tegniek in die krisis van die Westerse wêreld. Instituut vir bevordering van Calvinisme. Studiestuk nr. 14.
- GAMM, H.-J. 1972. *Das Eland der spätbürgerlichen Pädagogik*. München : Paul List.
- GARDNER, J.W. 1968. The ten commitments. (*In* Battle, J.A. & Shannon, R.L. eds. 1968. *The new idea in education*. New York : Harper & Row. p. 51-53.)
- LABURN, R.J. 1971. Besoedeling van water. *Habitat RSA*. p. 38-49.
- MARCUSE, H. 1964. *One-dimensional man : Studies in the ideology of advanced industrial society*. Boston.
- NAUDÉ, S.M. 1971. Die mens en sy omgewing. *Habitat RSA*. p. 12-19.
- PAGE, D. 1971. Omgewingskending in die uitbreidende stedelike komplekse. *Habitat RSA*. p. 31-35.
- PESTALOZZI, H.A. 1979. *Nach uns die Zukunft. Von der positiven Subversion*. München : Kösel.
- RAND, AYN. 1971. *The new left : the anti-industrial revolution*. New York : Signet.

Verhouding met die natuur, en opvoedingsimplikasies

- ROBERTSON, T.C. 1971. Die menslike gees in die tegnologiese era. *Habitat RSA*. p. 129-131.
- SCHRAUBER, M. 1980. Muss die SPD Federn lassen? *Bild am Sonntag*, 28(19):16-17. 10 Mai.
- SCHUMANN, A.W.S. 1971. Die benutting en wanbenutting van minerale bronne deur die mens. *Habitat RSA*. p. 69-81.
- THORRINGTON-SMITH, E. 1971. Die tegnologiese era: die gevaar van versmoring in vooruitgang. *Habitat RSA* p. 85-97.
- VAN DER SPUY, J.P. 1971. Openingsrede. *Habitat RSA* p. 6-8.
- VAN WYK, J.J.P. 1973. Die probleem van omgewingsbesoedeling. Instituut vir Bevordering van Calvinisme. Studiestuk nr. 73.